

Вера ГОШЕВА

ЈНУ Институт за национална историја – Скопје

ИЛЕГАЛНАТА ТРГОВИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ОПИУМ (1919-1941)

Abstract: *The demand for Macedonian opium on the world market in the interwar period was high. Due to the fact that this opium was one of the highest quality in the world, ie. with the highest percentage of morphine, it was especially sought after by the world, mainly the American pharmaceutical industry. High profitability has led to the export of opium abroad not only legally, but often illegally. To prevent opium abuse, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / Yugoslavia has signed several international opium conventions and enacted several restrictive measures and laws on the production and trade of opium and narcotics. However, the state had difficulty dealing with the problem as surplus production versus consumption (out of the permitted quantity) became the main source of illegal trade. For these reasons, in the mid-1930s, the Kingdom of Yugoslavia was in a very difficult position in the League of Nations in Geneva. In addition to attempting to reconstruct the illegal opium trade, we point to the impact it had on Yugoslav-American trade relations and the international reputation of the Kingdom of Yugoslavia during the interwar period.*

Key words: *Macedonian opium, illegal trade, international opium conventions, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, interwar period*

Сузбивањето на злоупотребата на опиум и неговите деривати бил главен приоритет на меѓународните опиумски конференции одржани во периодот од 1912 до 1936 година. Со конвенциите усвоени на овие конференции се настојувало да се воведат контрола на производството на опиум и да се забрани неговото криумчарење. Првиот обид за воведување мерки за контролирање на производството на опиум и опојните деривати бил направен со Хашката опиумска конвенција, (јануари 1912 година).¹ Тогаш познатите дроги (морфиум, кокаин и нив-

¹ Arhiv Jugoslavije (нараму: AJ), Beograd, 159-12-3.; worldLII.org/int/other/LNTSer/1922/29.html

ните соли) за првпат биле означени како опасни, а нивната употреба била дозволена само за медицински цели. Државите потписнички презеле обврска да усвојат закони и издадат правилници за аптеки, да ги контролираат лицата кои ги продавале или раздавале наведените дроги.

Истата идеја повторно била покрената по завршувањето на Првата светска војна. Акцијата била водена од новоформираното Друштво на народите во Женева и забележала значителен успех. Мировните договори кои завојуваните држави ги потпишале по завршувањето на војната послужиле како средство за поголем број држави да ја потпишат и ратификуваат Хашката опиумска конвенција.² Потребата државите потписнички да издадат закони и правилници за фабрикување, увоз, продажба, распределба, извоз и употреба на дрога само за медицински и научни цели се барала и со Женевската опиумска конвенција (февруари 1925 година).³ Со усвојувањето на Женевската конвенција за ограничување на фабрикувањето и регулирање на распределбата на опојни дроги, во јули 1931 година,⁴ секоја потписничка се обврзала фабрикувањето на опојните дроги да не ја надмине потребната годишна количина за медицински и научни цели на државата. Конвенцијата за сузбивање на недозволен промет на опојни дроги (јуни 1936 година),⁵ која била во тесна врска со претходните опиумски конвенции, а посебно со Конвенцијата од 1931 година, предвидувала потписничките да преземат обврски за воведување казнени одредби во своето законодавство за лица вмешани во недозволения промет. Со цел да се спроведат наведените конвенции биле формирани две тела во Друштвото на народите: Постојана опиумска советодавна комисија и Централен опиумски одбор.⁶

Кралството Југославија, како држава производител и преработувач на опиум,⁷ учествувала на речиси сите меѓународни опиумски конференции одржани во меѓувоенниот период. Бидејќи активно била вклучена во меѓународна-

---

² Член 295 од Версајскиот мировен договор прецизирал дека сите договорни страни требало да го усвојат потребното законодавство најдоцна 12 месеци по стапувањето на договорот во сила. (AJ, 65-209-641)

³ AJ, 159-12-3; wordLII.org/int/other/LNTSer/1928/231.html

⁴ AJ, 159-12-3; AJ, 65-209-641.

⁵ AJ, 159-12-3.

⁶ Успешноста на акцијата ја потврдува фактот што до 1936 година Хашката конвенција ја потпишале 59, Женевската конвенција 53, а Женевската конвенција за ограничување на производството на опиум 56 држави (Државен архив на Република Северна Македонија (натаму: ДАРСМ). М-2034)

⁷ Државата била производител на опиум заради одгледувањето на афионот во вардарскиот дел на Македонија, најмногу во Повардарие. Истата станала преработувач на опиум со отварањето на хемиската фабрика во Храсник (во близина на Целје) во 1931 година, а во октомври 1936 година била отворена и Фабриката за алкалоиди на браќата Огњановиќ во Скопје.

та кампања за ограничување на опиумското производство и трговија со опиум и опојни деривати, државата ги потпишала Хашката и Женевската опиумска конвенција.⁸ Согласно преземените обврски Југославија секоја година поднесувала извештаи за опиумското производство на Генералниот секретаријат на Друштвото на народите и испраќала статистички податоци за извозот на опиум до Секцијата за социјални прашања и опиумска трговија при Секретаријатот на оваа меѓународна организација.

При спроведувањето на наведените обврски државата наидувала на бројни тешкотии. Извозот на опиум во повоените години тешко се одредувал, бидејќи главни извозници биле неколку солунски трговски фирми кои ја монополизирале југословенската трговија со опиум, а врз кои државната власт немала никаква контрола. Несигурната државна статистика, исто така претставувала проблем. Во дваесеттите и триесеттите години на XX век статистичките податоци на извезениот опиум од Југославија во речиси сите европски земји не се совпаѓале со оние на земјата увозник.⁹ Секретаријатот на Друштвото на народите редовно укажувал на проблемот, барал објаснување за неговата појава, настојувал што побргу да дојде до негово решавање. Во есента 1929 година Кралската постојана делегација во Женева го известила надлежното одделение на Секретаријатот дека „за сега нашите (југословенски-б.м.) надлежни власти не можат да му испратат на Друштвото на народите статистички податоци за производството и прометот на опиум и останатите опојни дроги во нашето Кралство според формуларот на Средишниот одбор за опиум од причина што нашата трговска статистика нема посебни рубрики за увоз на разни наркотици кои го интересираат Друштвото на народите“.¹⁰ Според тоа бараните податоци можеле да бидат обезбедени откако „тој дел на трговската статистика ќе биде преуреден.“ Во меѓувреме надлежните органи на Кралството како одговор на посочените тешкотии наведувале дека не можеле да го контролираат прометот на опиум откако тој ќе ја поминел југословенската граница,¹¹ и дека македонскиот опиум во Солун најверојатно се препакувал, пресортирал, или едноставно реекспортирал.¹²

⁸ Хашката конвенција била потпишана и ратификувана на 10 февруари 1920 година, а Женевската опиумска конвенција била потпишана на 19 февруари 1925 година, а ратификувана на 4 септември 1929 година.

⁹ Случаите на несогласување на статистичките податоци за извозот на опиум од Кралството СХС/Југославија во европските држави во наведениот период станале вообичаена појава. Разлики во статистичките извештаи имало во секоја година (Вера Гошева, „Извозот на македонскиот опиум во Европа (1919-1941)“, *Гласник на Институтот за национална историја*, 60, 2 (2016), 163-164).

¹⁰ АЈ, 159-5-12.

¹¹ ДАРСМ. М-2032.

¹² Ibid; Гошева, „Извозот на македонскиот опиум“, 163.

Значаен дел од опиумот кој се извезувал од Југославија, т.е. македонскиот опиум, на светскиот пазар пристигнувал на нелегален начин. Во јуни 1931 година во Њујорк била запленета значителна количина опијати од Југославија на брод кој припаѓал на германска транспортна фирма. Истрагата покажала дека операцијата на пренесување наркотици во САД била поврзана со познатиот европски криумчар на опијати, рускиот емигрант Јосиф Раскин.¹³ Веќе во наредната година дошло до нова афера поврзана со шпекулација на опиум. Газдата на фирмата Таранто од Истанбул, Нисим Таранто, во летото 1932 година ја обвинил Југославија пред Друштвото на народите дека со увозни дозволи на 100 кг. морфиумски деривати го помага шверцот.¹⁴ По неколкумесечно истражување се докажало дека и овој случај бил поврзан со криумчарската организација на Јосиф Раскин, сега заедно со негови соработници во Западна Европа, Леон Голдштајн (Париз) и Михел Шнејерсон (Париз, Берлин), но и со вработено лице во Министерството за социјална политика во Белград.¹⁵ Обвинувањата изнесени во оптужбата биле толку сериозни поради што за нив се расправало на 29 седница на XV заседание на Советодавната комисија за опојни дроги при ДН.¹⁶

Проблемот со криумчарење на опиумот и неговите деривати во вардарскиот дел на Македонија во периодот меѓу двете светски војни имал големи размери. Главната причина за таа појава било што уште од почетокот на 20-тите години започнале да се собираат резерви (стокови) на опиум. Потпишувањето и ратификувањето на Женевската опиумска конвенција од страна на Југославија дополнително го зголемил вишокот на суров опиум. Злоупотребата на овој вишок била широко распространета. Во март 1933 година биле притворени пет членови на Управниот одбор и директорот на Комерцијална (Привредна) банка за Јужна Србија, заради утврден недостаток на депониран афион. Истото се случило и со раководството на Велешката и Виничката банка.¹⁷

Точниот број на опиум кој со шпекулации се извезувал надвор од државата тешко можел да се утврди. Југословенската статистика не ги бележала случаите на криумчарење на опиум. Сепак, Министерството за земјоделство располагало со податоци дека од 1927 до 1939 година биле извезени 668 тони македонски опиум

---

¹³ Станувало збор за заплени 17 сандаци наркотична дрога кои биле поврзани со белградската трговска фирма Kandra&Comp., за која подоцна се воспоставило дека била фиктивна (ДАРСМ, М-2032; АЈ, 159-10-12). Посочениот Јосиф Раскин, официјално работел како инженер по хемија и раководител во фабриката "Теткас" во Истанбул (АЈ, 65-209-641).

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Владан Јовановиќ, "Македонски опијум 1918-1941. О финансијским и политичким размерима феномена", *Годишњак за друшвену историју*, 3 (2009), 74.

(суров),¹⁸ од кои речиси четвртината на илегален начин.¹⁹ До одржувањето на Конференцијата за сузбивање на недозволен промет на опојни дроги во Женева (јуни 1936 година) органите на Друштвото на народите, и особено американските дипломатски претставници во оваа меѓународна организација, не преземале порешителни мерки за решавање на проблемот. За време на одржувањето на XII заседание на Советодавната опиумска комисија (јануари 1929 година) членовите на југословенската делегација во приватни разговори биле советувани од претставниците на Велика Британија и САД како да се реши проблемот со трговија на опиум. Добиениот совет бил „од наша (југословенска-б.м.) страна, т.е. од страна на нашите стопански кругови и установи, како што се трговците извозници на опиум, опиумските задруги, трговските и индустриските комори и Народната банка на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, да се направи обид да се постават непосредни врски со фабрикантите во Британија и Америка, како нашиот опиум без учество на посредници би се извезувал во тие држави на општа корист и на производителите и на фабрикантите, а исто и во дух на целите на Друштвото на народите.“²⁰ Седум години подоцна, кога југословенските делегати одбиле да ја потпишат Конвенцијата од јуни 1936 година, американските власти престанале да издаваат увозни дозволи за опиум од Југославија од септември истата година.²¹

Во акцијата за детектирање на проблемот со злоупотреба на македонскиот опиум најангажирани биле дипломатските претставници на САД. Американскиот интерес по тоа прашање бил забележан уште во есента 1928 година. Комисијата за зависности од дрога (Committee on Drug Addictions),²² побарала од Кралскиот генерален конзулат во Њујорк службени податоци за одгледување на афион, како и за југословенскиот „проблем со злоупотребата на опиум.“²³ Потребните податоци собрани од Министерството за земјоделство и вода на 15 октомври 1928 година биле испратени до Министерството за трговија и индустрија,²⁴ кое ги препратило за Њујорк.

¹⁸ *Пољопривредна годишња статистика 1933*, 147; *Пољопривредна годишња статистика 1939*, 153.

¹⁹ Историчарот Владан Јовановиќ својата констатација ја базира врз проценката дека во „Југославија годишно бил прокриумчарен 8-19 тони суров опиум.“ (Vladan Jovanović, „Jugoslovensko-američka opijumska suradnja 1929.-1941. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 50/1, (2018), 52).

²⁰ AJ, 159-5-12.

²¹ AJ, 159-30-26; *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941)*, Документи, Избор, предговор и редакција Вера Гошева (Скопје: ДАРМ 2017), 129-130.

²² Комисијата за зависности од дрога била формирана во 1921 година од Бирото за социјална хигиена од Њујорк. Од Комисијата подоцна биле формирани разни одбори на Националниот совет за истражување за зависноста од дроги, зависности и наркотици (nasonline.org/about-nas/history/archives/collections/cda-1928-1965.html).

²³ AJ, 65-209-641.

²⁴ Ibid.

Зголемениот интерес произлегувал оттаму што власта во Вашингтон водела голема и добро организирана борба против токсикоманијата во САД. Затоа американските дипломатски претставници биле посебно активни во решавање на прашањето не само во рамките на Друштвото на народите, туку стоеле на чело и на посебна меѓународна опиумска акција.²⁵ Бројните афери за илегалната трговија на македонскиот опиум покажувале дека Кралството Југославија тешко се справувало со проблемот. Државата притоа одбила да ја потпише Конвенцијата за сузбивање на недозволен промет на опојни дроги,²⁶ што било протолкувано дека таа не ни сакала да го реши проблемот.

Многуге примери на шпекулација со опиум биле своевидна потврда за таа констатација. Посебно голем публицитет имала аферата со Фабриката за алкалоиди на браќата Огњановиќ во Скопје, која имала голем негативен одраз врз угледот на државата. Наскоро по отворањето (октомври 1936 година) во фабриката започнале да се спроведуваат нелегални активности, какви што биле затајување на преработениот опиум (и криумчарење на хероин), а добиениот вишок одел во илегалниот промет. Сопствениците на фабриката Филип и Софрониј Огњановиќ од Галичник, уште од средината на 20-тите години се спомнувале во афери поврзани со криумчарење на суров македонски опиум кој го извезувале заедно со контингентите прехранбени производи, какви што биле сирење и кашкавал.²⁷ И покрај тоа нивното претпријатие ја добило дозволата за изработка на алкалоиди. При крајот на 1937 година, американскиот делегат во Советодавната опиумска комисија при Друштвото на народите, Стјуарт Фулер, укажал на сомнителните активности кои се извршуваат во фабриката која ги прикривала податоците за производството. Според извештајот на финансиската дирекција, сопствениците од крајот на 1937 година преработеле 6,8 тони повеќе суров опиум и 1.013 кг. хероин повеќе од пријавениот.²⁸ За незаконското работење на фабриката за алкалоиди од Скопје, и што било преземено по тоа прашање, се дискутирало на неколку заседанија на Советодавната опиумска комисија при Друштвото на народите во летото 1938 година. Иницијатор за дискусијата бил повторно амери-

---

²⁵ Во 1935 година при американската амбасада во Париз била формирана работна група на агенти за сузбивање на шверцот на дрога од Европа во САД. Во групата биле ангажирани 46 агенти кои биле распоредени по најважните европски градови. Дел од нив започнале „истрага на производството на македонскиот опиум, но и криумчарење на алкалоидите со возовите Vienna Express, кој одел од Истанбул до Париз“ (Jovanović, „Jugoslovensko-američka opijumska suradnja“, 52).

²⁶ За разлика од југословенскиот, бугарскиот постојан делегат при Друштвото на народите на 22 јули 1936 година ја потпишал Конвенцијата, заклучена на 26 јуни, како и Протоколот за потпис на Конвенцијата и Завршниот акт на Конференцијата (АЈ, 159-30-26).

²⁷ Тодор Маневиќ, „Опијум-злато Јужне Србије“, *Јужни преглед*, бр.5 (1936), 183-184.

²⁸ АЈ, 159-36-23.

канскиот делегат С. Фулер кој инсистирал да се добие одговор што презела државата откако дознала за аферата.²⁹

На крајот на декември 1937 година бил откриен случајот на незаконска трговија на опиум на пензионираниот рударски инженер од фирма од Њујорк, Мирослав Скриванек (чехословачки државјанин) кој од Белград „испраќал македонски опиум во мексиканскиот Вера Круз.“³⁰ Откако во исто време (крај на декември 1937 година) била откриена криумчарската организација со опиум на Данило Томашевиќ, во Белград почнале сè почесто да пристигнуваат американски претставници ангажирани во борбата за искоренување на илегалната трговија на опиум. Самуел Брумер, советникот на американската амбасада во Париз, кој ги известил надлежните во Министерството за надворешни работи во Белград дека Југославија сè повеќе станувала центар на незаконска трговија на опиум, а како резултат на што било можно да дојде до промена во трговските односи меѓу САД и Југославија.³¹ На крајот на јануари 1938 година С. Брумер повторно пристигнал во Белград, заедно со Бернард Валт, и ги известил властите дека во криумчарењето, како и во процесот на преработка на опиум, учествувале не само странски, туку и југословенски државјани.

Овој засилен притисок придонел југословенските државни институции да го согледат фактот дека илегалната трговија на опиум ја загрозувала легалната, а со тоа и економската положба на производителите, како и приходите на државата. Од тие причини започнало да се преземаат построги мерки, каква што било донесувањето на ново опиумско законодавство – *Законот за опојни дроги*, кој стапил на сила од 1 јануари 1932 година. Времето покажало дека во него недостасувале санкции против лицата вмешани со илегалната трговија. Со цел да се заострат овие казни (и со тоа да не се стимулира илегалната трговија) во средината на декември 1938 година бил донесен нов *Закон за опојни дроги*. Со него била воспоставена посилна државна контрола врз вкупното опиумско производство, се заострувале санкциите против криумчарењето и недозволеното фабрикување. На тој начин посредно се подобрила југословенската положба во односите со САД, кои биле најголемиот купувач на македонскиот опиум.

---

²⁹ Ibid.

³⁰ Jovanović, “Jugoslovensko-američka opijumska suradnja“, 55.

³¹ AJ, 65-209-641.

Литература:

Необјавени извори

Arhiv Jugoslavije, Beograd,

Стална делегација Краљевине Југославије при Друштву народа у Женеви (1927-1940): 159-5-12; 159-10-12; 159-12-3; 159-30-26; 159-36-23.

Министарство индустрије и трговине Краљевине Југославије (1918-1941): 65-209-641.

Државен архив на Република Северна Македонија, Скопје

М-2032; 2034.

Објавени извори

Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи. Избор, предговор и редакција Вера Гошева (Скопје: ДАРМ 2017).

Монографии и статии

Гошева Вера, "Извозот на македонскиот опиум во Европа (1919-1941)", *Гласник на Институтот за национална историја*, 60, 2, (2016), 161-165.

Јовановиќ Владан, "Македонски опиум 1918-1941. О финансијским и политичким размерима феномена", *Годишњак за друшвену историју*, 3 (2009), 69-79.

Jovanović Vladan, "Jugoslovensko-američka opijumska saradnja 1929.-1941. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 50/1 (2018), 35-64.

Маневиќ Тодор, "Опијум-злато Јужне Србије", *Јужни преглед*, бр.5 (1936), 183-186.

Пољопривредна годишња статистика 1933 (Београд: Министарство пољопривреде 1934).

Пољопривредна годишња статистика 1939 (Београд: Министарство пољопривреде 1940).

<https://worldLII.org/int/other/LNTSer/1922/29.html>

<https://worldLII.org/int/other/LNTSer/1928/231.html>

<https://nasonline.org/about-nas/history/archives/collections/cda-1928-1965.html>